

Elisabeta NEAGOE

RAPORTUL SECRET AL LUI NIKITA HRUȘCIOV ȘI EFECTELE SALE ÎN ROMÂNIA

The Secret Report of Nikita Khrushchev and Its Effects in Romania

In the present study, our goal is to analyze the Romanian echoes of the secret speech delivered by Nikita Khrushchev at the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union (February, 1956). The speech denounced the personality cult of Stalin, and at the same time proved Khrushchev's will to reorganize on new bases the structures of power. One of its aims was also to get rid of Stalin's henchmen in the satellite countries. In these very countries, the personality cult was denounced, and some of the leaders were substituted by new officials who appraised the reform.

In Romania, Gheorghe Gheorghiu Dej delivered a speech concerning the talks in Moscow with the occasion of the Session of the Central Committee of the Romanian Party of the Workers (March, 23-28, 1956). He accused Ana Pauker, Vasile Luca and Teohani Georgescu of Having introduced the personality cult in Romania.

Their elimination from power in 1952, Dej stated, represented the final step of the "destalinisation" process in Romania. The personality cult will nevertheless continue to subsist at the level of the Party's lower hierarchy. In this manner, Dej presented himself as a reformist, a faithful advocate of Khrushchev's ideas.

Most of the participants adopted Dej's point of view. However, at the sessions of the Political Office of the Romanian Communist party, in April, 1956, Iosif Chișinevschi and Miron Constantinescu accused Dej for his dictatorial tendencies. Their attempt to get rid of Dej failed. Dej's revenge was tough in July 1957, when both of them were invited to step out of the Political Office.

Prezentarea Raportului secret la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.

Moartea lui Stalin, survenită în seara zilei de 5 martie 1953, a provocat în întreaga lume o emoție generală. Cunoscutul istoric francez François Furet aprecia evenimentul ca fiind „cu siguranță, sfârșitul unei epoci”, dar care, din nefericire, nu avea să însemne și sfârșitul sistemului. Dispariția liderului de la Kremlin avea să fie urmată la scurt timp de deschiderea problemei succesiunii, mai ales că Stalin nu se preocupase de

acest aspect. O explicație plauzibilă acestei aparente indiferențe o oferă același istoric francez, care afirma că „nu e suficient, așadar, să scriem că Stalin nu s-a gândit să-și organizeze succesiunea. El a acționat deliberat, ca și cum această succesiune nu trebuia să fie deschisă, transpunând în viața publică o dorință obișnuită la bătrânețe, sau ca și cum moartea sa, inevitabilă, trebuia neapărat să încheie o epocă. Nefiind nemuritori, marii monștri ai istoriei trebuie să se resemneze să nu aibă urmași”¹. Acest mod de a gândi, pe care François Furet i-l atribuia lui Stalin, e împărtășit și de Vladimir Tismăneanu, care, într-un limbaj mai plastic, își imagina astfel sfârșitul dictatorului sovietic: „ultimele zile ale lui Stalin trebuie să fi fost extrem de triste și nespuse de nostalgice. Romanul trist al luptelor facționiste se terminase. Tito fusese excomunicat, conspirația sionistă demascată, dar el încă privea neliniștit către viitor. Urmașii lui erau lipsiți de vlagă. Erau niște executanți fără coloană vertebrală, incapabili să gândească în termenii istoriei universale. Lipsiți de îndrumarea lui, cu siguranță că vor ruina magnificul edificiu totalitar”². Totuși, această prăbușire nu avea să aibă loc acum, ci abia peste vreo patru decenii, deoarece conducerea colectivă, care preluase puterea în U.R.S.S. după moartea lui Stalin, își propusese să pună capăt tiraniei prea evidente, nu și sistemului. Lupta pentru putere desfășurată în interiorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (P.C.U.S.) a fost câștigată de N. S. Hrușciov prin eliminarea treptată a foștilor săi tovarăși, deveniți acum rivali în lupta pentru obținerea supremației în „Imperiul roșu”.

Demantelarea mitului lui Stalin, demarată de Hrușciov în anul 1956, avea să se ciocnească de o rezistență care era încă foarte puternică, chiar dacă trecuseră trei ani de la moartea dictatorului. Vechea gardă a P.C.U.S., de teamă că Hrușciov va merge mult mai departe cu destalinizarea, riscând astfel să-și piardă pozițiile obținute, a convocat la 18 iunie 1956 Prezidiul C.C. al P.C.U.S., ocazie cu care șapte dintre membrii titulari (Molotov, Kaganovici, Malenkov - forțat în februarie 1955 de Hrușciov să demisioneze din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri - Vorosilov, Bulganin, Pervuhin și Saburov) au cerut demisia primului-secretar. În această situație Hrușciov a convocat Plenara, în care majoritatea o reprezentau oamenii apropiați lui, așa încât opoziții săi au fost numiți „anti-partinici” și au fost excluși din Biroul Politic, dispărând de pe scena politică a U.R.S.S.-ului. În octombrie 1957 a fost eliminat din C.C. al P.C.U.S. și mareșalul Jukov, care se afla în creștere de popularitate, iar în martie 1958, prin îndepărtarea lui Bulganin, după ce-l

¹ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Ed. Humanitas, 1996, p. 465.

² Vladimir Tismăneanu, *Mizeria utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*, Iași, Ed. Polirom, 1997, p. 58.

determinase inițial să-și mărturisească implicarea în „grupul anti-partinic”³. Hrușciov a cumulat și funcția de prim-ministru, exercitând un control absolut asupra P.C.U.S. În final, așa cum afirmase N. A. Muhitdinov, membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. în anul 1957, „demascarea grupului «antipartinic» a contribuit la instalarea regimului de putere personală a lui Hrușciov (...), devenind, practic, nereceptiv la orice critică i se aducea”⁴.

Desfășurarea celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. între 14-25 februarie 1956, primul după moartea lui Stalin, avea să reprezinte un eveniment major în istoria sovietică, datorită Raportului secret prezentat de Hrușciov în noaptea de 24/25 februarie 1956 într-o sesiune închisă, după încheierea oficială a Congresului. Conceput ca un document intern al mișcării comuniste, intitulat *Despre cultul personalității și consecințele lui*⁵, acesta explica dezvoltarea și impunerea cultului personalității (sintagmă prin care Hrușciov înțelegea faptul că toate greșelile comise în Uniunea Sovietică începând din anii '30 au fost rezultatul dorinței lui Stalin de a avea o putere absolută), manifestările și urmările lui: represiunea împotriva membrilor de partid, nerespectarea principiului conducerii colective, acumularea în mâinile sale a unei puteri nelimitate, birocratizarea aparatului de partid, luarea deciziilor în mod personal, fără informarea Biroului Politic sau a Comitetului Central al partidului, epurările și „metodele ilegale de anchetă”, care îi siliseră pe numeroși comuniști să facă mărturisiri incredibile. De asemenea, era dezvăluită incompetența lui Stalin în calitate de conducător militar, acesta fiind făcut principalul responsabil de dezastrul militar din anii 1941-1942, după ce ani la rând fusese numit „marele strateg” (atacurile împotriva poziției lui Stalin, nu numai de secretar general, ci și de mareșal, au fost folosite pentru a arăta că acesta a profitat de conjunctura războiului pentru a-și înăspri dictatura). Din acest text, citit timp de patru ore, reieșea o altă imagine a lui Stalin, aceea a unui tiran, care își pregătise zi de zi propriul cult, imaginea unui dictator incompetent, închis în el însuși, „rupt de popor”. Pentru a explica amplitudinea distrugerii elitelor bolșevice de către Stalin, înclinațiile lui criminale, directă implicare în instaurarea regimului de teroare și toate celelalte monstruoziități evocate, Hrușciov a amintit unele aspecte patologice din psihologia lui Stalin, precum: „suspiciunea lui maladivă”, „neîncrederea generalizată”, „isteria”, „mania persecuției”, „mania grandorii”,

³ Despre schimbările la vârful ierarhiei sovietice vezi Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX*, vol. 2, București, 1998, p. 385, 390-391.

⁴ G. V. Ivanova, *Pensionarii puterii. Din amintirile unor foști demnitari sovietici*, Iași, Ed. Polirom, 1998, p. 117.

⁵ Textul complet al Raportului secret al lui Hrușciov a fost publicat în lucrarea *Crimele lui Stalin. Raportul secret al lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.* (cu un cuvânt înainte de Gheorghe Buzatu), București, Ed. Majadahonda, 1998, p. 27-88.

„megalomania”, toate acestea reprezentând câteva trăsături caracteristice ale paranoicului⁶. Hrușciiov încercase să acrediteze ideea potrivit căreia toate presiunile care se legau de numele lui Stalin, au fost consecințele exclusive ale caracterului ieșit din comun al dictatorului, încercând, de fapt, să nu lase nici o umbră de îndoială în ceea ce privea esența sistemului comunist. Dacă vina aparținea unei singure persoane, partidul nu era cu nimic culpabil, rămânând pe mai departe deținătorul adevărului unic⁷. Dar, ceea ce nu înțelesese Hrușciiov atunci era faptul că orice tentativă de a separa sistemul de lider nu era posibilă iar eșecul revizionismului a demonstrat imposibilitatea intrinsecă a marxismului de a fi reformat.

Departate de a fi cel mai profund sau cel mai complet, fiind lipsit de rigoare, adesea aproximativ și parțial, raportul marca limitele până la care putea merge critica stalinismului în anul 1956⁸. Conform istoricului Jean François Soulet, „selectivitatea și superficialitatea în condamnarea sistemului stalinist se explică prin aceea că, prin denunțarea erorilor și crimelor lui Stalin, Hrușciiov îi viza pe toți cei care, în cadrul aparatului de partid, puteau să apară ca urmași direcți ai lui Stalin, stânjenindu-i astfel ascensiunea”⁹. Despre existența acestui raport nu se amintește nimic în documentele oficiale ale Congresului, el nefiind adus la cunoștința publicului (de altfel, în U.R.S.S. a fost publicat abia în 1989). Documentul a devenit însă cunoscut chiar în iunie 1956, când a fost publicat în *New York Times*, parvenindu-le americanilor din Polonia, unde comuniștii l-au publicat pe scară largă. Participanții la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. au fost extrem de surprinși să audă criticile ample și vehemente la adresa lui Stalin și a stalinismului. Mai mult, a fost atât de surprinzător și incomod, încât timp de câteva săptămâni a fost pusă chiar problema autenticității lui. Într-adevăr, după cum remarcă dizidentul polonez Leszek Kolakowski, „a fost o

⁶ Boris Souvarine, *Stalin. Studiu istoric al bolșevismului*, București, Ed. Humanitas, 1999, p. 385.

⁷ Într-un număr din *Pravda* se spune de altfel foarte clar: „Cultul personalității este un abces superficial al unui organism perfect sănătos”, *apud* Pierre Milza, Serge Berstein, *op.cit.*, vol.2, p. 388.

⁸ Documentul elaborat de Hrușciiov este inferior din multe puncte de vedere raportului susținut de Imre Nagy în iunie 1953, unde sunt condamnate directivismul, ilegalitatea, arbitrarul, arestările abuzive, dar și planurile economice „nerealiste”, frizând grandomania. Fără a trăda idealurile comuniste, Imre Nagy realizează o critică lucidă, identificând un set mult mai larg de cauze ale marilor disfuncționalități din interiorul „democrațiilor populare”, reductibile, în concepția lui Hrușciiov, la vina personală a unui singur om. Cu toate acestea, în mod explicabil, impactul raportului lui Hrușciiov a fost mult mai mare; vezi Jean François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Ed. Polirom, 1998, p. 103.

⁹ *Ibidem*, p. 104.

experiență mai mult decât traumatizantă, pentru mii și mii de militanți educați în cultul lui Stalin, să aflu din cea mai îndreptățită voce a comunismului mondial că „liderul umanității progresiste, inspiratorul lumii, tatăl poporului sovietic, maestrul științei și învățaturii, supremul geniu militar și cel mai mare geniu din istorie a fost în realitate un călău paranoic, un ucigaș în masă, ce adusese statul sovietic pe marginea dezastrului”¹⁰. Critica lui Hrușciov a provocat un șoc deosebit de puternic atât în rândul aparatului de conducere, cât și în rândul militanților de la bază, nu numai în U.R.S.S., ci și în celelalte țări de democrație populară. Procesul de revizuire a afectat îndeosebi Polonia și Ungaria, unde au avut loc ample mișcări de protest¹¹.

2. Raportul delegației române prezente la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.

La Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a fost prezentă și o delegație a C.C. al P.M.R. formată din Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi (cunoscut pentru fidelitatea lui față de Moscova), Miron Constantinescu și Petre Borilă (și el cu vechi stagii în U.R.S.S.), care a participat la toate lucrările Congresului, inclusiv la prezentarea Raportului secret. Sosit la București, Dej a înțeles pericolul pe care l-ar fi implicat pentru poziția sa de prim-secretar al P.M.R. dezvăluirea fidelă a celor discutate la Moscova. În consecință, el nu a amintit nimic despre existența Raportului secret, încercând să amâne pe cât posibil întocmirea raportului delegației referitor la hotărârile celui de-al XX Congres al P.C.U.S., sub pretextul lipsei de timp cauzate de necesitatea îndeplinirii obligațiilor de partid și de stat. Raportul delegației române prezente la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a fost prezentat celorlalți membri ai delegației ce fusese la Moscova „abia cu două zile înainte de Plenară”¹² și cuprindea o amplă descriere a modului în care s-au derulat lucrările Congresului sovietic, precum și denunțarea unora dintre metodele dictatoriale folosite de Stalin, ca de exemplu: lichidarea unor membri ai *Politbiroului*, ai unor lideri comuniști din alte țări, deportarea unor popoare etc., abuzuri puse pe seama practicării cultului personalității dictatorului de la Kremlin, care se făcuse vinovat de încălcarea a două principii fundamentale ale marxismului: principiul conducerii colective și nerespectarea democrației

¹⁰ Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, Oxford, 1978, apud Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului*, Iași, Ed. Polirom, 1997, p. 73.

¹¹ Jean François Soulet, *op.cit.*, p.115-199. Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea...*, p. 75-90.

¹² Este vorba despre Plenara C.C. al P.M.R. din 23-25 martie 1956, când trebuia prezentat documentul (Arhivele Naționale Istorice Centrale -A.N.I.C.-, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 32/1956, f. 6).

interne de partid. În raport se arăta și rolul nefast al cultului personalității lui Stalin, arătând că Lenin niciodată nu s-a făcut vinovat de așa ceva, deoarece el, „Învățătorul nostru, Vladimir Ilici Lenin, subliniind rolul hotărâtor al partidului în asigurarea victoriei socialismului, a privit întotdeauna respectarea strictă a tuturor normelor vieții de partid și, în mod deosebit, a principiului conducerii colective, drept cheazășie a îndeplinirii de către partid a sarcinilor sale istorice”¹³. Dej a arătat, de asemenea, și faptul că „urmările negative ale cultului personalității s-au manifestat cu deosebită putere în domeniul științei istorice”, criticând exagerarea rolului lui Stalin în timpul Revoluției din octombrie sau în al doilea război mondial¹⁴, fără a aminti nimic însă despre exagerarea rolului său în actul de la 23 august 1944 sau în greva ceferiștilor din februarie 1933. Raportul delegației române nu a omis să arate nici faptul că „în țara noastră a fost larg propagat cultul personalității lui Stalin”, cele expuse fiind exemplificate prin: existența mai multor statui ce-l înfățișau pe Stalin, în timp ce Lenin nu avea nici una, prin faptul că „operele lui Lenin au fost editate într-un tiraj de două ori mai mic decât ale lui Stalin” etc¹⁵.

În momentul în care a amintit despre prezența cultului personalității în România, Dej a arătat că aceasta s-a datorat în totalitate „grupului de deviatori fracționiști” format din Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, grup eliminat în 1952¹⁶, a cărui activitate „împiedica o critică serioasă, partinică, a lipsurilor și greșelilor, timora cadrele de partid și frâna creșterea lor”¹⁷. Totodată, grupul Pauker-Luca-Georgescu a fost acuzat că se făcuse vinovat și de abuzurile din timpul colectivizării sau de practicile represive ale Securității (care au fost prezentate numai până la numirea lui Alexandru Drăghici ca ministru al Afacerilor Interne, unul dintre cei mai fideli oameni ai lui Gheorghiu-Dej)¹⁸. În încercarea de a arăta că doar grupul de deviatori a fost promotorul cultului personalității în România, el neavând nici o vină, Dej menționează momentele în care acest fenomen a fost combătut, evident după eliminarea celor trei de la conducerea partidului:

¹³ Idem, dosar nr. 27/1956, f. 240.

¹⁴ *Ibidem*, f. 246.

¹⁵ *Ibidem*, f. 249-250.

¹⁶ Despre cauzele și condițiile eliminării grupului Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu vezi Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, 2001, p. 184-188; Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediția a II-a, p. 41-51, 171-181; Gheorghe Onișoru, *Instaurarea regimului comunist în România*, p. 220-256.

¹⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 254.

¹⁸ *Ibidem*, f. 258. Despre rolul lui Drăghici vezi Vladimir Tismăneanu, *Arheologia...*, p. 72-79; Dennis Deletant, *op.cit.*, 2001, p. 155-156.

„Anul 1952 la consfătuirea cu lucrătorii din domeniul presei, propagandei și agitației [vizuale] C.C. al P.M.R. a combătut aspru practica, ce se înrădăcinase, de a ridica conducători ai partidului nostru deasupra partidului (...), dar, datorită faptului că această critică nu a devenit publică (...), rezultatele au fost doar parțiale, nesatisfăcătoare...

După Plenara C.C. al P.M.R. din august 1953, care s-a ocupat de problema îmbunătățirii muncii de partid și a adoptat o hotărâre în această problemă, munca conducerii partidului s-a îmbunătățit, unitatea și coeziunea sa au permis să se elaboreze și să aplice cu succes o serie de hotărâri de mare importanță, s-a întărit munca colectivă, democrația internă de partid, ceea ce a avut urmări pozitive în activitatea comitetelor regionale, raionale și orășenești și în munca organizațiilor de bază ale partidului...

Aplicarea în viață a noului Statut al partidului, adoptat de Congres, va contribui la dezvoltarea mai departe a democrației interne de partid”¹⁹.

Demonstrând, astfel, că formele cele mai grave ale cultului personalității au fost prezente în România doar înainte de anul 1952, perioadă în care el „era împiedicat să lucreze” din cauza grupului fracționist menționat, fiind astfel nevinovat, Dej a arătat că mai existau încă unele forme ale cultului personalității, dar acestea nu se manifestau la nivelul conducerii P.M.R., ci doar în straturile de jos (la nivelul comitetelor raionale, regionale, orășenești etc.), motiv pentru care cerea eliminarea neîntârziată a acestora²⁰. Această demascare a lui Gheorghiu-Dej va determina în lunile următoare, în cursul dezbaterii acestui raport cu activul de partid, criticarea și îndepărtarea din funcții a unor secretari de partid sau instructori, de la nivelele menționate. Totodată, Dej a cerut următoarele: „Călăuzindu-ne după învățătura leninistă, trebuie să dezrădăcinăm cu hotărâre orice influență a cultului personalității în propagandă, presă, în creația literară și artistică, în toate domeniile de activitate ale partidului nostru”²¹. Acest pasaj a dezlănțuit ulterior numeroase denunțări ale prezenței cultului personalității în mediul intelectual, de multe ori menționându-se și modul cum era proslăvit Dej, ceea ce-l va determina pe acesta, în contextul evenimentelor din Ungaria și Polonia, să treacă la luarea unor măsuri punitive împotriva intelectualilor²². Nu în ultimul rând, Dej a subliniat și faptul că un rol important în promovarea cultului personalității l-a avut și învățământul de partid, care avea la bază doar gândirea lui Stalin, în mod special „Cursul scurt de istorie a P.C. (b) al U.R.S.S.”, „care are o serie de lipsuri”, el indicând ca de acum înainte programa școlilor de partid „să se

¹⁹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 250, 254.

²⁰ *Ibidem*, f. 256.

²¹ *Ibidem*, f. 251.

²² Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, 1992, p. 261-265.

sprijine pe studierea operelor lui Marx, Engels și Lenin²³. Urmarea acestei directive a constituit-o întoarcerea rapidă la operele clasicilor marxism-leninismului, noi ediții ale acestora apărând de urgență în librării²⁴.

La Plenara C.C. al P.M.R. din 23-25 martie 1956, în timpul dezbaterii Raportului delegației române, majoritatea participanților s-au situat pe poziții favorabile lui Gheorghiu-Dej, arătând în discursurile lor că liderul partidului a combătut întotdeauna cultul personalității și faptul că acest fenomen a existat doar pe vremea Anei Pauker, care a fost din nou criticată cu vehemență²⁵. Au existat însă și expuneri care au denunțat prezența cultului personalității lui Dej, dar acestea au fost combătute, fiind mai dese luările de cuvânt în care se arăta că vina pentru acest fenomen este colectivă, aparținând tuturor, nu doar primului-secretar. Printre cei care s-au pliat foarte bine pe raportul lui Gheorghiu-Dej a fost și Teodor Iordăchescu, care afirma că în România cultul personalității „a fost mai mult formal, datorită metodei de imitație, prea aidoma câteodată, a tot ceea ce se face în Uniune. El n-a avut însă efectul pe care l-a avut în Uniune, fiindcă cultul acesta n-a prins la conducătorii serioși ai partidului”²⁶. Ileana Răceanu a subliniat cum a participat la diverse conferințe regionale și raionale de partid, în care „s-a mers jos în organele de partid, să se combată anumite obiceiuri de a se manifesta pentru tov. Gheorghiu-Dej și Stalin, să fie mult mai altfel înțelese problemele și, chiar dacă voluntari se mai ridicau, se ridica activul de partid care contrapunea cu o lozincă în legătură cu partidul”²⁷. Cel mai departe a mers însă Gheorghe Apostol, care arăta cum Dej efectiv se opunea cu fermitate promovării cultului personalității sale: „îmi amintesc că, nu o dată, în diferite cuvântări și articole se introduceau citate din Stalin, din Lenin, și apoi câte ceva și din cuvântările tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Tov. Gheorghiu-Dej ne spunea: «pentru ce e nevoie mă oamenilor pentru atâtea și atâtea citate. Ia să scoatem citatele din aceste articole, să vedem ce mai rămâne». Nu mai rămâneau decât tot citatele. Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej a luat poziție față de tovarășii care lucrează în presă și față de noi, membri ai Biroului Politic [ca în presă să nu apară citate din cuvântările sale - n.n.] (...). Trebuie să spunem că de multe ori noi voiam să convingem pe tov. Gheorghiu-Dej că nu se poate acest lucru, și că dânsul dă dovadă de prea

²³ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 253.

²⁴ Ioana Boca, *1956 un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București, Fundația Academia Civică, 2001, p. 52.

²⁵ Stenogramele dezbaterilor în A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, 28/1956, *passim*.

²⁶ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 76.

²⁷ *Ibidem*, f. 91.

multă modestie”²⁸. Apostol a vorbit și despre cererea lui Dej ca toate întreprinderile care-i poartă numele să primească alte denumiri: „Tovarăși, tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej a vorbit aici despre lucrări, despre cuvântări, despre nume care s-au dat diferitelor instituții, întreprinderi, raioane, orașe etc. Asta este desigur o urmare a cultului personalității (...). De ce este nevoie ca aceste întreprinderi să poarte asemenea nume? Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej a propus să «naționalizăm» din nou aceste întreprinderi, pentru ca ele să devină într-adevăr ale poporului”²⁹, propunere care, deși a fost bine primită, avea să fie pusă în practică abia în anul 1962. De asemenea, tot Apostol a fost și cel care a aruncat întreaga vină pentru existența cultului personalității în țară pe grupul de deviatori, denunțând cu virulență și existența cultului personalității Anei Pauker: „Trebuie spus, tovarăși, că acest cult al personalității în țara noastră a prins foarte ușor rădăcini pentru că condițiile politice existente după eliberarea țării noastre au permis acest lucru. Era o condiție obiectivă, doar se știe că în această țară au fost atâtea partide politice și fiecare avea șeful lui. Deci, după eliberare, și mai ales după ce, datorită politicii nemarkxiste, neleniniste, a grupului de deviatori, cu privire la deschiderea porților de intrare în partid pe bază de liste comune, au permis intrarea în partid a o serie de elemente cu mentalitate din trecut. Renunțarea la normele de partid, în activitatea de conducere și în viața de partid de către acest grup de fracționiști, a dat puțință să se dezvolte acest cult al personalității și în partidul nostru. Cine nu-și aduce aminte ceea ce reprezenta pentru foarte mulți dintre noi Ana Pauker? Când Ana își aniversa ziua de naștere, în oraș nu se mai găseau flori și nici obiecte de artă. Anei îi plăcea foarte mult acest lucru. Aceasta a influențat foarte mult asupra cadrelor, așa cum se făcea la centru, așa se făcea și în regiuni și raioane”³⁰.

Marea majoritate a participanților la Plenară, în ton cu Raportul lui Dej, a semnalat existența cultului personalității și după 1952, dar numai în structurile inferioare ale partidului³¹. Astfel, Teodor Iordăchescu arăta următoarele: „Cultul personalității, în miniatură așa putea spune, al numeroșilor conducători de jos, în organele subalterne ale statului, în organele de execuție ale partidului, există”³². Ileana Răceanu a semnalat

²⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 28/1956, f. 37.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, f. 35-36.

³¹ Despre nomenclatura și forurile de decizie P.M.R. vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Reorganizarea P.M.R.-ului după modelul P.C.(b.) al U.R.S.S. și crearea nomenclaturii C.C. al P.M.R. în Republica Populară Română (1949-1954)*, în „Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă”, București, 2001, p. 216-250. Despre relațiile din cadrul Biroului politic în Dennis Deletant, *op.cit.*, 2001, p. 118-129.

³² A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 76.

cazul primului-secretar al Regiunii Autonome Maghiare, care, „deși nu se lipsește să facă ședințe cu secretariatul, de foarte multe ori impune voința lui la această ședință, fără să țină cont de propunerile și sugestiile celorlalți tovarăși”³³. Luări de poziție identice au avut și Janos Fazekas, Florian Dănălache sau Gheorghe Apostol (ultimii doi referindu-se și la directorii unor întreprinderi), toți lideri importanți ai partidului, uneori fiind date și exemple concrete. În continuarea ideilor lui Dej, care sublinia că un rol important în promovarea cultului personalității l-a avut învățământul de partid, Grigore Kotovschi arăta că „și eu personal, și colectivul din școala de partid, am contribuit la cultivarea acestui cult, și cred că aceasta este valabilă pentru toate școlile de partid în general”³⁴. De asemenea, unii participanți la Plenară au reliefat și prezența cultului personalității în rândul intelectualilor. Astfel, Barbu Ambrozie arăta că „în partidul nostru există o serie de intelectuali și nu este vina lor că s-au adăpat la izvoarele școlii burgheze, dar acest cult al personalității este mai accentuat la aceste persoane”³⁵, iar Mihai Beniuc sublinia tranșant: „mulți scriitori și poeți s-au făcut vinovați de cultul personalității față de tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej”³⁶. Același Mihai Beniuc, în încercarea de a-l prezenta pe Dej ca fiind o persoană care se opunea cultului personalității, atesta însă, indirect, prezența acestuia, descriind cu elocvență cum cultul personalității era prezent în rândul scriitorilor și al organelor de conducere ale C.C. al P.M.R.: „eu îmi aduc aminte că de multe ori, cu ocazia vreunui eveniment, aniversarea anilor unui tovarăș din conducerea partidului sau mai ales a lui Stalin, eram convocați la Secția C.C. al P.M.R. cu care ținem legătura și ni se spunea ca în 24 de ore să dăm un cântec și, desigur, ne luam la întrecere între noi, pentru a-l da pe cel mai bun (...). A trebuit să scriu o carte pe care am intitulat-o «Cântec despre tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej». Atunci când s-a pus problema scrierii acestei cărți s-au adunat cei mai buni tovarăși pentru a stabili tematica literară pentru aniversarea a 30 de ani de la înființarea partidului nostru. Au fost sugerate idei cu privire la mai multe titluri și până la urmă a fost ales acesta. Acum rămânea problema cine anume va scrie această carte și fiecare ne întrebam cine va fi favorizatul; până la urmă mi-a venit mie această favoare și sincer să fiu m-am bucurat (...). Asta a trecut, însă s-a găsit cineva care să nu laude această carte și acest cineva a fost însuși tov. Gheorghiu-Dej, care nu s-a bucurat de aceasta deloc”³⁷. Un alt exemplu referitor la existența cultului personalității lui Dej, de data aceasta în presă, a fost amintit de Petre Lupu:

³³ *Ibidem*, f. 92.

³⁴ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 28/1956, f. 3.

³⁵ *Ibidem*, f. 5.

³⁶ *Ibidem*, f. 8.

³⁷ *Ibidem*, f. 8-9.

„Putem vedea de multe ori în presa noastră că se scriu aplauze furtunoase atunci când vorbește tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Au fost publicate o serie de expuneri și în diferite locuri unde nu au fost aplauze. Când am întrebat de ce ați scris aplauze, când toată lumea stătea foarte liniștită și atentă la expunerea făcută, mi s-a spus că așa se obișnuiește, întrucât așa este și în alte părți”³⁸.

Denunțarea cea mai vehementă a cultului personalității lui Dej i-a aparținut lui Gheorghe Vasilichi, vechi ilegalist, unul dintre conducătorii grevei de la Grivița, persoană care avea, așadar, căderea să-l critice pe conducătorul P.M.R. După ce a invocat cultul personalității practicat la adresa Anei Pauker („îmi aduc aminte că, cu câțiva ani în urmă, se făcea coadă ca lui Ana Pauker să i se trimită cadouri. Chiar dacă ea spunea ceva, nimeni nu avea curajul ca să spună că nu este bine”), Vasilichi a atacat direct conducerea partidului, vizându-l în principal pe Dej, dar nominalizându-i numai pe Alexandru Drăghici și pe Petre Borilă: „este adevărat că s-au luat unele măsuri, însă destul de târziu și nu suficiente pentru că și astăzi mai există cultul personalității, mai există îngâmfare, deși tov. Drăghici spune că nu este îngâmfat (...). Și la noi, la Comitetul Central, eu nu am auzit în ultimii ani ca tovarășii din conducerea partidului să fie criticați. Se pune problema, oare tovarășii nu au avut lipsuri în muncă? Ba au avut, au fost și lipsuri, dar nu știu cum s-a făcut că tovarășii nu au avut curajul ca să critice. Lipsuri au fost și în economia țării noastre, în comerțul țării noastre, și noi am bătut numai în ministere, însă fără să vedem dacă tovarășii care au condus munca în ce măsură au ajutat oamenii. În această privință aș vrea să atrag atenția tov. Borilă. Părerea mea este că metoda dânsului de lucru cu tovarășii miniștri nu este cea mai bună. Dânsul consideră că, oricât ar face ceva de bine, nu merită a i se spune acest lucru”³⁹. În fața acestui atac, Dej, simțindu-se vizat, a avut un dur schimb de cuvinte cu Vasilichi, dar acesta l-a acuzat pe Dej că nu a luat mai devreme poziție față de Vasile Luca, deși el îi semnalase activitatea nefastă a acestuia de la Ministerul de Finanțe. Mai mult, Vasilichi l-a acuzat direct pe Dej: „Tovarășe Gheorghiu, este un fapt că noi am avut cultul personalității în partid nostru, că am luat unele măsuri, că le-am luat prea târziu și că există încă și astăzi în partid nostru acest lucru, există și se manifestă sub diferite forme, începând de jos până la vârf. Și ar fi o greșeală ca să spunem că am lichidat cu cultul personalității”⁴⁰. În fața atacului lui Vasilichi, Dej a răspuns învinovățindu-l de greșeli în muncă, de anumite aspecte din perioada de ilegalist a acestuia. Toate acestea demonstrează faptul

³⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 112.

³⁹ *Ibidem*, f. 104-105.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 108.

că Dej nu era interesat decât criticarea acelor aspecte exterioare ale cultului personalității care nu îl priveau pe el, reacționând însă foarte dur la orice critică care îi era adusă. Nu trebuie omis faptul că această critică adusă de Vasilichi s-a bucurat de aprecierea unor participanți la Plenară, chiar dacă aceștia n-au avut curajul să o admită. Totuși, Petre Lupu arăta că: „și la noi, aici, în Plenară, nu era necesar ca tov. Vasilichi să fie întrerupt. Așa cum am auzit spunându-se acolo, în spate, când tovarășii prezenți în sală comentau acest lucru, și cred că aveau dreptate”⁴¹.

În lunile imediat următoare Plenarei din martie 1956, raportul delegației române, prezentat de Gheorghiu-Dej, a fost dezbătut cu întreg activul de partid⁴². Dezbaterile pe marginea problemei cultului personalității au oferit masei largi de membri de partid ocazia de a-și spune deschis părerea despre activitatea și modul de lucru al unor conducători de partid, dar numai despre cei proveniți din eșaloanele inferioare. Cei care au luat poziții prea critice, vizând și conducerea de la vârful partidului, au fost calificați ca fiind antipartinici și au fost excluși din P.M.R.⁴³. În fapt, conducerea partidului, și Dej personal, nu doreau o revizuire cu adevărat critică a activității unor lideri ai P.M.R., deoarece ar fi ieșit la iveală grave ilegalități, care ar fi putut produce un seism în interiorul partidului, fiind posibilă apariția unor fenomene similare celor din Polonia și Ungaria. În aceste condiții, obiectivul liderilor P.M.R. era reprezentat de descoperirea și sancționarea unor cazuri de cult al personalității existente în straturile inferioare ale partidului, pentru a se putea acredita ulterior ideea că în România urmările cultului personalității au fost înlăturate. Accentul a fost pus pe exemplificarea câtorva cazuri concrete de prim-secretari, secretari, instructori de partid sau directori de fabrici, care practicau diferite aspecte ale cultului personalității, dar și pe denunțarea rolului grupului Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu în existența și proliferarea acestui fenomen. La ședințele cu activul de partid în care s-au dezbătut documentele Plenarei din martie, dar și documentele Congresului al XX-lea al P.C.U.S., au participat de multe ori membri de vârf ai partidului, care supervizau tonul și direcția discuțiilor. În acest sens, Dej, fiind prezent la adunarea activului de partid al Comitetului raional de partid Negru-Vodă, care dezbătea aceste documentele, a declarat că, „începând cu perioada de după eliberarea țării (...) și până în anul 1952, nu se poate vorbi de o stare de lucru normală în conducerea partidului, aceasta datorită acțiunilor antipartinice a deviatorilor”⁴⁴. Radu Dulgheru, prim-secretar al Comitetului

⁴¹ *Ibidem*, f. 113.

⁴² Vezi Ioana Boca, *Februarie 1956. PMR la ora „Stalinismului antisovietic”*, în „Xenopoliana”, an VII, 1999, 1-2, p. 116-130.

⁴³ Ioana Boca, *op. cit.*, 2001, p. 37.

⁴⁴ *Scânteia* din 31 mai 1956.

regional de partid Galați, prezent la o adunare asemănătoare a Comitetului raional de partid Călmățui, afirma și el că „în anul 1952, odată cu zdrobirea devierii de dreapta, C.C. al P.M.R. a combătut aspru practica ce se înrădăcinase în domeniul propagandei, de a se ridica conducători ai partidului deasupra partidului”⁴⁵. Probleme similare a discutat și Eduard Mezincescu, prezent la adunarea Comitetului regional de partid Bacău⁴⁶. În afara membrilor C.C. al P.M.R. prezenți la Plenară, care au amintit exemple concrete ale cultului personalității în straturile de jos ale partidului, și Iosif Chișinevschi a evidențiat existența unor astfel de situații, fiind prezent la adunarea Comitetului regional de partid Ploiești din 2 aprilie 1956. El a vorbit despre cazul unui instructor al Comitetului raional de partid Târgoviște, care se făcea vinovat de „încălțări grave ale normelor leniniste ale vieții de partid”, despre șeful secției Organizației de partid a Comitetului raional de partid Târgoviște și despre directorul de la Uzinele Ploiești, membru al Comitetului orășenesc de partid Ploiești etc.⁴⁷. La adunarea Comitetului raional de partid Turnu Măgurele, președintele unei gospodării agricole a arătat și el greșelile comise de „fostul secretar al organizației de bază, care lua hotărâri de unul singur, nu admitea ca membrii de partid sau colectivității să-l critice pentru lipsurile sale. Gâtuia critica și considera că critica trebuie făcută numai de sus în jos. De nenumărate ori în organizația de bază a fost încălcat principiul democrației interne de partid”⁴⁸. În mod identic a decurs și adunarea organizației de bază de la Uzina „Carbochim” Cluj, unde un participant a spus „Noi înșine ne credeam de neînlocuit. Socoteam că fără Pop [secretarul organizației de bază - n.n.] și Rădina [președintele Comitetului de partid pe întreprindere - n.n.] nu se face nimic. Se auzeau adesea, și se aud și acum, unii tovarăși spunând că: «tov. Pop a dat ordin, tov. Pop a dispus etc.»”⁴⁹. În același cadru s-au purtat și discuțiile de la adunarea organizației de bază a Întreprinderii „Electroputere” Craiova, când participanții, în prezența lui Ilie Murgulescu, ministrul Învățământului și membru al C.C. al P.M.R., l-au criticat pe secretarul organizației de bază care „lua hotărâri și măsuri de unul singur, nu se consulta și nu ținea cont de părerea Biroului organizației de bază, a membrilor de partid (...)”, dar s-a menționat și faptul că „uneori, Comitetul orășenesc de partid a luat unele măsuri peste capul Comitetului de partid al fabricii și al organizației de bază, încălcând în felul acesta democrația internă de partid”⁵⁰. La fel, despre fostul

⁴⁵ Idem, 26 mai 1956.

⁴⁶ Idem, 11 aprilie 1956.

⁴⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 182/1956, f. 13.

⁴⁸ *Scânteia* din 19 mai 1956.

⁴⁹ Idem, 7 iunie 1956.

⁵⁰ Idem, 5 iulie 1956.

prim-secretar al Comitetului raional de partid Măciu, acum înlăturat din funcție, s-a afirmat faptul că, „ajungând în funcția de prim-secretar, el a început să se creadă atotștiutor, că, prin urmare, n-are nevoie de păreri și experiența altora, într-un cuvânt, a început să considere Comitetul raional drept «Țara lui Cremene», în care el poate, de unul singur, să facă și să desfacă totul”⁵¹.

Semnificativ este faptul că toate aceste cazuri au fost publicate în *Scânteia*, fiind oferite drept exemple membrilor de partid, nu atât pentru a-i îndemna să aducă la suprafață situații asemănătoare, ci mai ales pentru a-i convinge că, în România, cultul personalității era combătut cu fermitate.

3. *Denunțarea cultului personalității lui Dej*

O pronunțată critică a cultului personalității lui Dej a avut loc în interiorul Biroului Politic, cu ocazia ședințelor din zilele de 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956. În contextul celor întâmplate la Moscova, unde Hrușciov urmărea eliminarea liderilor conservatori, compromiși pe timpul lui Stalin, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu au considerat că și în România a sosit momentul destalinizării, ceea ce practic ar fi însemnat îndepărtarea lui Dej de la conducerea partidului, el fiind principalul reprezentant al stalinismului în țara noastră.

Iosif Chișinevschi⁵², un fost apropiat al Anei Pauker și unul dintre cei mai fideli lideri comuniști români față de linia Kremlinului, în momentul în care Hrușciov a dat semnalul noului curs al destalinizării, prin care o seamă de lideri staliniști au fost înlocuiți cu lideri cu vederi liberale în mai multe state comuniste est-europene, a considerat că se bucură de girul Moscovei în încercarea de a-l îndepărta pe Dej de la conducerea P.M.R.

Miron Constantinescu⁵³, unul dintre puținii lideri comuniști români de formație intelectuală, beneficiind astfel de o anumită susținere din partea unor medii intelectuale românești interesate în relaxarea constrângerilor ideologice staliniste promovate de Dej, a considerat că a sosit un moment prielnic, în contextul schimbărilor de la Moscova, pentru a obține o poziție la vârful partidului, dacă nu chiar pe aceea de prim-secretar. El era văzut ca un lider mai puțin dogmatic față de ceilalți membri ai Biroului Politic, plindu-se așadar destul de bine pe tipul de lider dorit de Kremlin. Nu în ultimul rând,

⁵¹ Idem, 11 iulie 1956.

⁵² Vezi Vladimir Tismăneanu, *Arheologia...*, p. 182-187.

⁵³ Vezi Andi Mihalache, *Miron Constantinescu-breviar biografic*, în „Xenopoliana”, nr. VII, 1999, 1-2, p. 104-115; Vladimir Tismăneanu, *Arheologia...*, p. 198-203.

trebuie amintit și faptul că atât Iosif Chișinevschi, cât și Miron Constantinescu, fuseseră prezenți la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. și audiaseră Raportul secret citit de Hrușciov, ceea ce desigur că a avut o influență covârșitoare în luarea deciziei de a-l ataca direct pe Dej.

Pentru a oferi o imagine cât mai apropiată de ceea ce s-a întâmplat la ședințele Biroului Politic din perioada 3-12 aprilie 1956, considerăm necesar să prezentăm pe larg principalele momente și luări de poziții din timpul acestora, cu atât mai mult cu cât multe sunt elocvente și relevante în ceea ce privește formele cultului personalității, dar și relațiile dintre diferiți membri ai Biroului Politic. În opoziție cu ceea ce afirmase Dej la Plenara recent încheiată, Miron Constantinescu a arătat că nu formele exterioare ale cultului personalității sunt importante, ci respectarea principiului conducerii colective, fapt ignorat de Dej: „tov. Gheorghiu-Dej este unul din conducătorii de frunte ai partidului, dar nu singurul, pentru că mai sunt și alții. Tov. Gheorghiu-Dej deseori desconsideră persoana membrilor Biroului Politic și merge uneori chiar la batjocorirea părerii lor. Este cazul cu tov. Pârvulescu, pe care l-a beștelit vreo jumătate de oră și i-a dat tot felul de epitete, pentru simpla vină de a-și fi exprimat o părere”⁵⁴. Se observă, din nou, încercarea lui Miron Constantinescu de a-și apropia un alt membru al Biroului Politic, pe Constantin Pârvulescu, vechi militant de partid, cu care de altfel luase legătura înainte de această ședință, văzând în el un posibil înlocuitor al lui Dej. Faptul că Pârvulescu nu a informat conducerea partidului, mai exact pe Dej, despre discuțiile avute cu Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, a determinat eliminarea lui din Biroul Politic la Plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie-5 decembrie 1961. Un alt membru al Biroului Politic pe care Miron Constantinescu a încercat să-l atragă de partea sa a fost Emil Bodnăraș, sugerându-i lui Bodnăraș că Dej i-a pasat „fără veste” problema discuțiilor din 1955 cu U.R.S.S. referitoare la retragerea trupelor sovietice, astfel încât el a trebuit să suporte eșecul acestora în locul primului-secretar. Miron Constantinescu a prezentat și exemple în care Dej a avut o atitudine foarte dură față de el, menționând: „cred că nici o slugă nu poate fi tratată în felul cum am fost tratat eu. Eu nu am intrat în partid ca să fiu slugă la cineva”⁵⁵. O altă problemă amintită a fost și modul în care Dej își aroga toate realizările regimului, considerând că acestea i se datorează numai lui: „discutând în legătură cu reforma bănească, a vorbit tot timpul numai despre sine. Astfel, dispărea complet partidul, Comitetul Central și Biroul Politic”⁵⁶. Conform lui Miron Constantinescu, „toate aceste atitudini, firește, nu servesc

⁵⁴ *Ibidem*, f. 6-7.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 8.

⁵⁶ *Ibidem*.

combaterii cultului personalității. Acest cult duce la auto-laude și vanitate. Pe mine este mai ușor să mă combată tov. Gheorghiu-Dej, dar să-și facă autocritica este mai greu. Îl rog să-și pună întrebarea că poate ceva din ce spune Miron este totuși adevărat și să-și îndrepte atitudinea în raport cu aceasta”⁵⁷. Pentru a-și face demersul cât mai credibil, Miron Constantinescu nu a uitat să amintească propria sa contribuție la cultul personalității lui Dej și propriile greșeli, subliniind însă importanța criticării primului-secretar: „nu a fost numai influența din afară a cultului personalității care a dăunat lucrurilor în partidul nostru, ci a fost și o stare proprie a noastră care a contribuit la aceasta, a fost o înclinare - și la tov. Gheorghiu-Dej, și la noi - spre laude și preamărire. Este o vină a mea că am făcut și eu aceasta în legătură cu persoana lui Gheorghiu-Dej, deși vedeam lipsuri în munca și personalitatea sa (...). Ce mă privește pe mine, am avut lipsuri numeroase. Am desfășurat și eu o activitate largă în popularizarea cultului personalității, am îmbrățișat și am militat pentru teza ascuțirii luptei de clasă în condițiile construirii socialismului, am aplicat metode de muncă greșite, am întrebunțat metode de comandă și am avut în dese prilejuri ieșiri necontrolate suficient. Dar lipsurile mele nu pot acoperi lipsurile altora, și nici ale tov. Gheorghiu-Dej. Niciodată nu l-am criticat pe tov. Gheorghiu-Dej și aceasta nu a fost bine”⁵⁸. În final, Miron Constantinescu l-a acuzat de „confuzii ideologice” pe Gheorghe Apostol, cunoscut ca unul dintre cei mai fideli oameni ai lui Dej, pe motiv că cuvântarea ținută în fața activului de partid de la Floreasca „conține pasaje în care pur și simplu se continuă cultul personalității tov. Gheorghiu-Dej”⁵⁹.

Unul dintre primii membri ai Biroului Politic care s-a ridicat în apărarea lui Dej a fost Gheorghe Apostol, acuzat că ar practica cultul personalității primului-secretar, cerându-i lui Miron Constantinescu să arate ce discuții a purtat cu Iosif Chișinevschi și Alexandru Moghioroș după întoarcerea de la Moscova. Răspunsul lui Miron Constantinescu a fost însă foarte categoric, transformându-se într-un nou atac: „eu socotesc că dreptul de a se face schimb de păreri între membrii de partid nu trebuie să fie apanajul unei singure persoane. Se considera până acum că nimeni nu are voie să schimbe păreri decât numai cu tovarășul Dej. Aceasta o consider nenormal, consider că și alții pot discuta și nu numai tov. Gheorghiu-Dej. A pune altfel problema înseamnă a menține cultul personalității. Eu văd că tov. Apostol pune întrebări cu un anumit sens, ori asta împiedică pe oameni să-și spună deschis părerea. Mi s-au pus întrebări ca la o comisie de anchetă”⁶⁰.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 9.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 10.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 13.

Tot acum, Chivu Stoica, și el unul dintre susținătorii necondiționați ai lui Dej, a arătat că acesta a combătut cultul personalității la întâlnirea cu ceferiștii de la Giulești, dar Miron Constantinescu a subliniat că „el nu a pus problema de fond, ci numai problema scandării numelui său”⁶¹, omițând să discute și despre respectarea principiului conducerii colective. Cea mai dură ripostă a venit însă din partea lui Alexandru Drăghici, acuzat de numeroase abuzuri, care a replicat că de unele dintre acestea știa și Miron Constantinescu, acuzându-l în plus pe acesta că „a privit Comitetul de Stat al Planificării ca o feudă personală”⁶², acuzație identică cu cea adusă Anei Pauker și lui Vasile Luca în 1952. Totodată, el a fost primul care a dat o clasificare acțiunii lui Miron Constantinescu, afirmând că „ceea ce tov. Miron a făcut trebuie caracterizat ca o tendință de clevetire și seamănă a fracționism”⁶³. Pe o poziția asemănătoare cu cea a lui Alexandru Drăghici s-a situat și Gheorghe Apostol, care sublinia că „toate manifestările lui Miron și Ioșca [așa îi spuneau lui Iosif Chișinevschi - n.n.] din zilele premergătoare Plenarei, cât și din timpul Plenarei, mi-au făcut impresia că s-a mers pe linia de a căuta în partidul nostru un mic Stalin. Se pare că tov. Miron și Ioșca au adunat timp îndelungat nemulțumiri personale, pe care au socotit acum că a sosit momentul să le aducă în fața conducerii de partid, ca un fel de răfuială personală cu tov. Gheorghiu-Dej. Miron vroia să ne demonstreze aici că Gheorghiu-Dej a condus după metodele arbitrare ale lui Stalin”. De asemenea, Gheorghe Apostol nu a uitat nici rolul lui Iosif Chișinevschi în promovarea cultului personalității în România, speculând funcția deținută de acesta în fruntea propagandei: „tov. Iosif Chișinevschi a contribuit nu puțin la cultul personalității. El a condus multă vreme agitația și propaganda partidului nostru. El a făcut multe greșeli în această activitate și nu puțin a răspândit cultul personalității în partidul nostru”⁶⁴.

Iosif Chișinevschi a reluat și el o parte din acuzațiile aduse lui Dej de Miron Constantinescu, oferind numeroase exemple despre modul în care Dej își subordonase practic Biroul Politic: „Principalul însă continuă să rămână, în munca Biroului Politic, problema respectării normelor de partid. Din acest punct de vedere mai avem încă numeroase lipsuri (...). Congresul Partidului nu a fost convocat la timp, conform Statutului, plenarele C.C. nu s-au convocat la timp. De ce aceasta? Pentru că nu s-au respectat normele vieții de partid. Biroul Politic, nici el nu se poate spune că a lucrat normal. Metoda luării de hotărâri în cerc încă mai persistă. Aceasta este firește vina noastră, a

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, f. 17-18.

⁶³ *Ibidem*, f. 19.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 24-25.

tuturor. Este just că am avut o ieșire față de tov. Gheorghiu-Dej acum câteva zile, când i-am spus: «lasă-mă să vorbesc, numai tu vorbești» și am arătat că în Biroul Politic lucrurile se desfășoară așa, că tov. Gheorghiu-Dej are obiceiul să vorbească mult, în timp ce ceilalți membri ai Biroului Politic nu pot vorbi decât câteva minute. Dar nici nu am terminat bine aceste cuvinte, că a și venit contralovitura din partea tov. Gheorghiu-Dej, care mi-a replicat pe loc: «lasă, vom vedea spiritul tău de partid». Aceasta m-a durut foarte mult. În Biroul Politic greu își puteau oamenii spune părerile lor, erau întreruși de tov. Dej”. Principalele critici au fost aduse de Iosif Chișinevschi lui Apostol, lovindu-l astfel indirect pe Dej, mai ales că multe din acuze nu făceau decât să exemplifice generalizarea cultului personalității primului-secretar la nivelul tuturor cadrelor de la vârful P.M.R.: „am aici stenograma cuvântării sale [cu activul Comitetului regional de partid București - n.n.], pe care poate nu a verificat-o, dar într-o singură pagină amintește de opt ori de tov. Gheorghiu-Dej și de rolul său în combaterea cultului personalității. Aceasta este direct o lingușire la adresa lui Gheorghiu-Dej (...). De ce era nevoie să vorbim atât de mult de Gheorghiu-Dej, în loc să mergem pe linia popularizării colectivului de conducere, pe linia popularizării poporului? În toate acestea noi nu avem nici o vină? Și tov. Apostol nu simte nevoia să spună nimic? Prin felul cum a prelucrat în fața activului de partid hotărârile Congresului al XX-lea, tov. Apostol a încercat să introducă cultul personalității pe ușa din dos. Tov. Apostol vede numai pe Gheorghiu-Dej și nu vede Biroul Politic. Prin aceasta cred că se împiedică introducerea și asigurarea respectării normelor vieții de partid (...). Când Apostol era prim-secretar, îl rog să-și aducă aminte de câte ori membrii Biroului Politic nu se duceau la tov. Gheorghiu-Dej ca să schimbe păreri cu el, deși nu era primul-secretar al partidului”. Totodată, Iosif Chișinevschi a contestat vehement ideea susținută la Plenara din martie 1956, conform căreia, în România, problematica cultului personalității a fost atacată încă din 1952: „tov. Apostol deformează însă istoria cultului personalității de la noi când explică, la adunarea activului nostru, că Gheorghiu-Dej a combătut cultul personalității încă în 1952. Mai întâi, se știe că sesizarea care a determinat atitudinea tov. Gheorghiu-Dej în 1952, în legătură cu exteriorizarea cultului personalității, a pornit de la *Pacea Trainică* [numele întreg al revistei este *Pentru pace trainică, pentru democrație populară!*, organul de presă al Cominformului - n.n.]”⁶⁵.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 27-30.

Punctul de vedere cel mai apropiat de pozițiile lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu l-a avut Emil Bodnăraș⁶⁶. Acesta, după ce a arătat că și el a contribuit la dezvoltarea cultului personalității, îndeosebi la cel al lui Stalin, și că nu era insensibil la cultul propriei persoane, a prezentat numeroase exemple care afirmă existența unui cult al personalității față de conducătorul P.M.R.:

„Este just că după înlăturarea deviatorilor au apărut la noi momente în care se lua atitudine față de cultul personalității. Atitudinea aceasta se referea însă mai mult la formele de exteriorizare ale cultului personalității și mai puțin la fondul problemei. De regulă se spunea: «prea multă reclamă, prea multe poze, de ce atâtea poze?». Lucrurile se tratau mai mult cantitativ decât calitativ»⁶⁷.

„Nu încapem îndoială că nu numai cultul personalității lui Stalin a dominat în practica relațiilor noastre de partid și de stat. Cu timpul s-a dezvoltat la noi în țară și un cult al personalității lui Gheorghiu-Dej și, în măsura diferențelor mai mari sau mai mici, și a altora. La aceasta au contribuit și condițiile noastre locale, la care am contribuit fiecare. Amintesc că în timp ce în închisoare ne spuneam unul altuia «tu», de la o vreme începem să ne spunem «Dv.», îndeosebi în relațiile cu tov. Gheorghiu-Dej. Sau se auzea deseori în ultimii ani, în diferite discuții, «să vedem ce spune tov. Dej» sau «tov. Dej a spus, tov. Dej a dat indicația, tov. Dej a recomandat», dar mai puțin se auzea «Biroul Politic a hotărât» sau «C.C. a hotărât, Biroul Politic a indicat, C.C. indică»⁶⁸.

„În diferite lucrări care au apărut în ultima vreme, a devenit aproape o regulă, și aceasta se referă și la articole de ziar, de a atribui aproape totul tov. Gheorghiu-Dej, mergându-se până la deformări ale adevărului istoric. Spre exemplu, se afirmă în lucrarea care reprezintă un fel de curs de istorie a partidului, că în noaptea de 10/11 august tov. Gheorghiu-Dej a evadat din lagărul de la Târgu Jiu pentru a lua în mâinile sale proprii conducerea insurecției de la 23 August, când știut este de mulți oameni că acest lucru a fost fizic imposibil și nu corespunde deloc adevărului. Tov. Gheorghiu-Dej a avut un loc fără îndoială important în elaborarea măsurilor legate de insurecția de la 23 August, dar conducerea nemijlocită a acestui act nu putea s-o exercite pentru că fizic acest lucru era imposibil. Iată cum se creează cultul personalității, cu concursul tuturor, prin deformări, măguliri, ploconiri. Cui servesc toate acestea? Ce sentiment apăsător de jenă ai când mergi și vezi

⁶⁶ Date despre Bodnăraș în Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, p. 158-159; Dennis Deletant, *op.cit.*, 2001, p.119-124.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 32.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 34.

că toate ți se atribuie, cu sau fără merit, și ce sentiment de grijă te cuprinde când toate sunt așteptate de la tine!”⁶⁹.

„A fost o vreme în care ședințele Biroului Politic nici nu se țineau la partid, ci la Consiliul de Miniștri, ca urmare a faptului că tov. Gheorghiu-Dej era președintele Consiliului de Miniștri. Această împrejurare a putut crea părerea că tov. Gheorghiu-Dej socotește că acolo unde este el, acolo este și dreptul și puterea. Acest lucru firește este greșit. Puterea se găsește acolo unde în mod firesc trebuie să se afle organul de conducere”⁷⁰.

Totodată, Bodnăraș nu a uitat să critice relația dintre Dej și M.A.I., considerând-o anormală, și să propună ca instituțiile represive să treacă sub controlul Biroului Politic și nu al primului-secretar: „este cu totul nenormal ca primului-secretar să i se trimită note de interogatoriu, în cazul diferiților arestați, din partea Securității. (...) Pentru viitor, cred că este necesar ca Ministerul Afacerilor Interne și Securitatea de Stat să treacă sub controlul nemijlocit al Biroului Politic. Cred că nu este bine, obiectiv, ca Ministerul Afacerilor Interne să fie îndrumat de primul-secretar”⁷¹.

Nicolae Ceaușescu, cu toate că a criticat și el dur activitatea lui Alexandru Drăghici, rivalul său din partid, s-a situat în mod clar pe o poziție favorabilă lui Dej, atacându-i pe Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. Nicolae Ceaușescu nu a uitat să reamintească rolul celor doi în promovarea cultului personalității Anei Pauker, afirmând: „chiar după alegerea tov. Gheorghiu-Dej ca secretar general, elementele mic burgheze au continuat să întrețină în partidul nostru concepția că Ana Pauker este adevăratul conducător. La aceste concepții au contribuit nu puțin Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu (...). Tov. Iosif Chișinevschi răspundea de propagandă, el are o mare vină și răspundere pentru propagarea cultului personalității”. De asemenea, Nicolae Ceaușescu s-a raliat punctului de vedere al lui Dej, conform căruia vinovați de existența cultului personalității în România au fost Ana Pauker și Vasile Luca: „conducătorii partidului nostru, fără îndoială, au fost influențați de cultul personalității lui Stalin. Au avut și condițiile noastre locale pentru aceasta. Când și cu ce a început influența cultului personalității în viața partidului nostru? Eu cred că aceasta a început imediat după ce Ana Pauker și Vasile Luca s-au întors din U.R.S.S. și au început să activeze în conducerea de partid”⁷². Pe poziții favorabile lui Dej s-au situat și alți membri ai Biroului Politic, ca Alexandru Moghioroș,

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 36.

⁷¹ *Ibidem*, f. 38-39. Despre relațiile dintre Securitate și structurile de partid vezi Dennis Deletant, *op.cit.*, 2001, p. 96-111; idem, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și dizidență în România anilor 1965-1989*, București, 1998, p. 37-46.

⁷² *Ibidem*, f. 41-42.

Constantin Pârvulescu sau Petre Borilă, acuzându-i pe Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu de faptul că fac o „critică nejustă” conducătorului P.M.R., fără a lua însă o poziție foarte dură față de aceștia. Toți au menționat atât rolul celor doi în promovarea cultului personalității Anei Pauker, cât și contribuția tuturor membrilor Biroului Politic la practicarea cultului personalității lui Dej. Un alt membru al Biroului Politic care s-a situat clar de partea lui Dej a fost Chivu Stoica, care a denunțat încercarea lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu de a-l înlătura pe Dej de la conducerea partidului, condamnând-o cu fermitate. Pe lângă atacurile împotriva celor doi, Chivu Stoica a luat poziție și față de Bodnăraș, acuzându-l de „împăciuatorism”: „nu sunt de acord cu felul cum tov. Bodnăraș a pus problema «iartă-ne, Doamne, greșelile noastre, că și noi iertăm greșelile noastre», ca și când după aceasta vom lucra mai bine. Felul acesta de a pune lucrurile înseamnă un fel de împăciuire. Astfel de relații împăciuitoare periclitează munca noastră”⁷³.

În fața pozițiilor ferme ale majorității membrilor Biroului Politic, lipsiți de orice sprijin, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu au bătut în retragere, făcându-și autocritica și recunoscând că și ei au avut o contribuție importantă atât la propagarea cultului personalității Anei Pauker, cât și la cel al lui Dej. De asemenea, Miron Constantinescu, după ce Dej a recunoscut că a greșit față de el, și-a retras acuzațiile care-l priveau pe conducătorul P.M.R.

După ce toți membrii Biroului Politic și-au exprimat punctul de vedere față de problemele ridicate de Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, Dej a luat cuvântul, axându-se pe prezentarea cultului personalității din timpul Anei Pauker: „până în preajma izgonirii deviatorilor, Ana Pauker a jucat în fapt rolul de conducător, alături de conducerea oficială. Cea mai mare parte dintre activiștii centrali ai partidului mergeau la Ana Pauker spre a se documenta asupra ceea ce este de făcut. Mulți spuneau: «așa a spus Ana; tov. Ana a dat indicația; sunt de acord cu tov. Ana»”⁷⁴. Totodată, Dej a arătat și cum grupul Pauker-Luca-Georgescu, majoritar în Secretariat, a încercat să mute discuțiile din Biroul Politic, dominat de Dej, în interiorul Secretariatului, exemplificând prin numărul mult mai mare de ședințe ale Secretariatului față de cele ale Biroului Politic. Nu în ultimul rând, trebuie remarcat și faptul că Dej a fost nevoit să facă un pas înapoi, recunoscând atât existența unui cult al persoanei sale, cât și vina de a nu-l fi combătut cu fermitate:

„Puteam să luăm încă din 1952 un curs mai hotărât împotriva cultului personalității, atunci când tovarășii de la *Pace trainică* ne-au atras atenția

⁷³ *Ibidem*, f. 62.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 89.

asupra acestor manifestări din presa noastră, în legătură cu persoana lui Gheorghiu-Dej. Am convocat atunci lucrătorii din presă și am combătut formele deșănțate de prezentare a persoanei lui Gheorghiu-Dej. Mai departe de aceasta, însă, conducerea noastră de partid nu a mers”⁷⁵.

„Conștiința îmi spune că niciodată nu mi-a plăcut cultul personalității. Nu am luat însă atitudine publică și fermă. Bine și just era dacă puneam problema pe față, în dezbaterile Biroului Politic și a C.C. Așa ar fi trebuit să procedez dacă vroiam să fiu consecvent cu cele ce conștiința îmi spunea. Firește că în timpul lui Stalin lucrul acesta nu ar fi fost ușor. Cu toate acestea, ar fi trebuit să luăm atitudine, trecând peste orice greutate. Firea mea, caracterul meu, nu este înclinat spre cultul personalității. În viața mea n-am umblat după măririi și preamăriri. Aș face însă o greșală dacă aș afirma că am luat o atitudine fermă împotriva acestui cult”⁷⁶.

„Ce privește partea mea de răspundere, ea este clară. Trebuia să fiu mai exigent, să nu mă fi limitat la combaterea fenomenelor cultului personalității, la discuții cu unul sau cu altul. Atitudinea aceasta a mea a fost o atitudine împăciuitoare. Trebuia să vin în fața organului de conducere și să spun lucrurilor pe nume”⁷⁷.

După expunerea lui Dej, au luat din nou cuvântul cei doi contestatari, care și-au făcut încă o dată autocritica. Iosif Chișinevschi afirma următoarele: „rog să mi se dea posibilitatea să lucrez, astfel ca să îndrept lipsurile pe care fără îndoială că le am. Afară de aceste observații, sunt de acord cu întreaga critică care s-a făcut aici. Sunt conștient și de cauzele care au dus la cultul personalității. Rog să mi se dea posibilitatea să mă includ în acțiunea pentru combaterea cultului personalității, spre a se asigura o strictă respectare în partidul nostru a normelor vieții de partid”⁷⁸. În ceea ce-l privește pe Miron Constantinescu, acesta sublinia: „în încheiere vreau să spun că primesc întreaga critică care mi s-a făcut cu toată seriozitatea, afară de punctele cu privire la convorbirea mea cu Moghioroș. Primesc critica și voi căuta să îndrept lucrurile. Cuvântul acesta al meu este preliminar, pentru că, după ce voi studia mai atent concluziile care s-au pus aici, voi fi în măsură să-mi dau seama mai bine de ele și să mă orientez mai just”⁷⁹.

În timpul discuțiilor finale, când s-au făcut aprecieri asupra acțiunii lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, marea majoritate a membrilor Biroului Politic a optat pentru a o defini drept „nepartinică”, cu excepția lui Gheorghe Apostol, care o vedea ca fiind „antipartinică”, și a lui Alexandru

⁷⁵ *Ibidem*, f. 95.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 100.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 209.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 111.

Drăghici, care i-a acuzat pe cei doi de „răspândire de metode antipartinice, cu tendințe de fracționism”. Cum și Dej a considerat că cea mai bună formulă este cea de „atitudine nepartinică” (arătându-i totodată lui Drăghici că trebuie „să-și revizuiască aprecierea pe care a făcut-o”), această calificare a fost cea menționată în hotărârea finală⁸⁰.

Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu nu au reușit să-l înlăture pe Dej de la conducerea P.M.R. Existența în trecutul lor, nu foarte îndepărtat, a unor momente imputabile legate în principal de aportul consistent adus la propagarea cultului personalității Anei Pauker și al lui Stalin, culpă ce le-a fost reamintită de către toți membrii Biroului Politic, a făcut ca demersul lor de a-l elimina pe Dej de la conducerea partidului, sub pretextul combaterii cultului personalității acestuia, să nu fie credibil, fiind vorba doar despre derularea unui alt episod al luptei pentru putere din interiorul P.M.R. După furtunoasa ședință a Biroului Politic din aprilie 1956, lucrurile au căzut în expectativă, situația rămânând ambiguă. Conflictul încheindu-se nedecis, activitatea la vârful P.M.R. a continuat în mod normal. Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu nu au fost marginalizați, ei participând, la fel ca ceilalți membri de frunte ai P.M.R., la diferitele ședințe cu activul de partid din țară, în care se dezbăteau atât documentele Congresului al XX-lea al P.C.U.S., cât și raportul delegației române prezentat de Dej la Plenara din martie 1956. Semnificativ este și faptul că Miron Constantinescu, în calitatea de prim vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, a fost cel care l-a salutat, în numele Comitetului Central al P.M.R., al Prezidiului M.A.N. și al Guvernului, pe Tito, la sosirea acestuia în România⁸¹. Totodată, nu trebuie omis nici faptul că în timpul revoluției din Ungaria, atunci când Dej a simțit nevoia unei mâini forte la Ministerul Învățământului, pentru a ține sub control mediul intelectual din țară, cel la care a apelat a fost Miron Constantinescu.

În aprecierea tuturor acestor situații trebuie însă ținut cont de contextul extern și, în principal, de dorința Moscovei de a-i înlătura pe toți liderii staliști din statele sale satelit, lideri printre care se număra și Dej. În aceste condiții, devine evident faptul că Dej nu a avut altă soluție decât să acționeze cu abilitate, evitând să ia o poziție tranșantă față de cei doi contestatari, poziție care l-ar fi putut pune în situația de a fi acuzat de stalinism și înlăturat. Politician tenace, călit în luptele intestinale de partid, Dej a preferat să aștepte clipa prielnică pentru a-i ataca pe Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, iar aceasta avea să sosească peste numai un an. Comportarea exemplară a liderului de la București în timpul evenimentelor din Ungaria, Dej având un aport substanțial în prinderea lui Imre Nagy, a

⁸⁰ *Ibidem*, f. 114-115.

⁸¹ *Scânteia* din 1 iunie 1956.

făcut ca primul-secretar al C.C. al P.M.R. să beneficieze de tot sprijinul Moscovei, drept recompensă pentru susținerea acordată Uniunii Sovietice în toamna anului 1956. Având, aşadar, spatele asigurat, Dej a trecut la îndepărtarea celor care îl contestaseră în primăvara aceluiaşi an. Plenara C.C. al P.M.R. din 28 iunie-3 iulie 1957 a constituit ocazia pentru criticarea deschisă a lui Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu şi pentru eliminarea lor din funcţiile deţinute la vârful partidului, încă un pas spre consolidarea poziţiei lui Dej în cadrul ierahiei puterii comuniste de la Bucureşti⁸².

Bucureşti

⁸² Vezi Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea ...*, p. 90; Vlad Georgescu, *op.cit.*, p. 261.